

УДК 336.71

<https://doi.org/10.33763/npndfi2021.01.065>

Бортніков Г. П.

кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник відділу фінансово-економічного прогнозування відділення бюджетної політики та розвитку бюджетної системи НДФІ ДННУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна, gbgood@ukr.net
ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0001-8388-6721>

Огородник В. В.

доктор економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу фінансово-економічного прогнозування відділення бюджетної політики та розвитку бюджетної системи НДФІ ДННУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна, vera.ogorodnyk@gmail.com
ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0003-2031-1896>

Любич О. О.

доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, віце-президент ДННУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна, alyubich@ukr.net
ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0002-9339>

ВПЛИВ СВІТОВОЇ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР

Анотація. Проаналізовано особливості впливу світової пандемії COVID-19 та карантинних обмежень, що пов'язані з нею, на банківський сектор України та інших європейських країн. Мета дослідження полягає в окресленні негативних наслідків такого впливу, а також дієвості реалізованих (запланованих) заходів урядів та центральних банків із їх нейтралізації. Особливу увагу приділено: вивченню змін динаміки ВВП у країнах Європи у кризових періодах 2008–2009 та 2019–2021 рр.; аналізу ефективності діяльності банків під час світової кризи 2019–2021 рр.; визначенню якості кредитного портфеля банків України (за секторами економіки). З'ясовано, що негативним чинником, що впливає на стабільність функціонування банківського сектору країни (у кризовий період 2019–2021 рр.), є підвищена залежність від вкладення банками коштів у державні цінні папери та невисока диверсифікація їхніх кредитних вкладень за різними секторами економіки (особливо щодо державних банків).

Ключові слова: банківський сектор, банківський бізнес, державний банк, кредитування реального сектору економіки, антикризові заходи, державне регулювання, світова пандемія.

Табл. 4. Літ. 17.

Gennadiy Bortnikov

Ph. D. (Economics), SESE "The Academy of Financial Management",
Kyiv, Ukraine, gbgood@ukr.net
ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0001-8388-6721>

Vira Ohorodnyk

Dr. Sc. (Economics), Associate Professor, SESE "The Academy of Financial Management",
Kyiv, Ukraine, vera.ogorodnyk@gmail.com
ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0003-2031-1896>

Oleksandr Lyubich

Dr. Sc. (Economics), Professor, SESE "The Academy of Financial Management",
Kyiv, Ukraine, alyubich@ukr.net
ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0002-9339>

IMPACT OF THE GLOBAL PANDEMIC COVID-19 ON THE BANKING SECTOR

© Бортніков Г. П., Огородник В. В., Любич О. О., 2021

Abstract. *The article analyses the peculiarities of the global pandemic COVID-19 impact and related quarantine restrictions imposed on the Ukrainian banking sector and other European countries. The purpose of the study is to determine the negative consequences of such an impact due to the global pandemic COVID-19, as well as to outline the effectiveness of implemented (planned) measures of governments and central banks to neutralize the effects of this impact on banks. Particular attention is paid to: the study of changes in GDP dynamics in European countries in the crisis periods of 2008-2009 and 2019-2021; the analysis of the efficiency of banks during the global crisis of 2019-2021; determining the quality of the Ukrainian banks' loan portfolio (by economic sectors). The scientific paper notes that the negative factor influencing the stability of the country's banking sector (during the crisis period of 2019-2021) is the increased dependence on banks investments in government securities and low diversification of banks credit investments in various sectors of the economy (especially this issue applies to state-owned banks in Ukraine). Examining the liquidity of the banking sector, it has been determined that the National Bank of Ukraine has taken similar global measures to support the liquidity of banks during the global pandemic. The anti-crisis measures introduced by the National Bank of Ukraine since December 2020 were also analysed in detail, among which the most effective were: restructuring of loans for individuals and enterprises; development by banks of plans for resumption of their full-fledged activity; suspension of the introduction of capital buffers; weakening in terms of liquidity ratio LCR.*

Key words: banking sector, banking business, state-owned bank, lending of the real sector of the economy, anti-crisis measures, government policy of regulation, the global pandemic.

JEL classification: G38, G21, G28, E58.

Бортников Г. П.

кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник отдела финансово-экономического прогнозирования отделения бюджетной политики и развития бюджетной системы НИФИ ГУНУ "Академия финансового управления"

Огородник В. В.

доктор экономических наук, доцент, ведущий научный сотрудник отдела финансово-экономического прогнозирования отделения бюджетной политики и развития бюджетной системы НИФИ ГУНУ "Академия финансового управления", Киев, Украина

Любич А. А.

доктор экономических наук, профессор, заслуженный экономист Украины, вице-президент ГУНУ "Академия финансового управления", Киев, Украина

ВЛИЯНИЕ ВСЕМИРНОЙ ПАНДЕМИИ COVID-19 НА БАНКОВСКИЙ СЕКТОР

Аннотация. *Проанализированы особенности влияния мировой пандемии COVID-19 и карантинных ограничений, связанных с ней, на банковский сектор Украины и других европейских стран. Цель исследования заключается в определении негативных последствий такого влияния, а также действенности реализуемых (запланированных) мер правительств и центральных банков по их нейтрализации. Особое внимание уделено: изучению изменений динамики ВВП в странах Европы в кризисных периодах 2008–2009 и 2019–2021 гг.; анализу эффективности деятельности банков во время мирового кризиса 2019–2021 гг.; определению качества кредитного портфеля банков Украины (по секторам экономики). Выяснено, что негативным фактором, влияющим на стабильность функционирования банковского сектора страны (в кризисный период 2019–2021 гг.), является повышенная зависимость от вложения банками средств в государственные ценные бумаги и невысокая диверсификация их кредитных вложений по разным секторам экономики (особенно в отношении государственных банков).*

Ключевые слова: банковский сектор, банковский бизнес, государственный банк, кредитование реального сектора экономики, антикризисные меры, мировая пандемия.

Світова пандемія COVID-19 упродовж 2020–2021 рр. стала одним із основних чинників сповільнення темпів економічного розвитку, скорочення промислового виробництва та загострення проблем у фінансово-кредитній сфері у багатьох країнах світу (у тому числі в Україні). Пандемія спочатку виявилася подією операційного ризику, але тривалий характер карантинних обмежень і глобальний ефект впливу на економіку країн практично всього світу призвели до підвищення кредитного ризику. Суттєво зросли обсяги прострочення та реструктуризації кредитів. Тож пандемія негативно вплинула також на бізнес державних банків та їх клієнтів. Проте банківський сектор України в цілому показав високу стійкість до довгочасного стресу.

З упевненістю можна вказати, що COVID-19 став несподіваним випробуванням для багатьох держав, негативно позначившись як на банківських установах, так і на їхніх клієнтах. У плані операційного ризику банків світова пандемія має певні особливості, серед яких виокремимо: тривалість (на відміну від “пташиного” та “свинячого” грипу в попередні роки), яка перевищує період повного річного циклу; глобальний характер (швидке поширення від Азії до Європи і Америки, а потім – на всі континенти планети); запровадження заходів соціальної ізоляції і перехід на період карантину на дистанційну роботу персоналу багатьох секторів економіки, зокрема фінансово-кредитної сфери; тимчасове закриття багатьох філій банків та інших фінансово-кредитних установ, а також активізація цифрових каналів доставлення продуктів/послуг; загострення проблеми із кадровим забезпеченням банків унаслідок високого рівня захворюваності на COVID-19, що створило певні проблеми у безперебійній діяльності установ фінансово-кредитної сфери.

Результатом впливу пандемії COVID-19 на банківські установи в Україні є скорочення їхніх операцій і доходів. Водночас зауважимо, що загалом вітчизняні банки показали себе підготовленими до проявів кризи і їм досить швидко вдалося налаштувати дистанційну роботу співробітників – здебільшого працівників бек-офісу. Частина персоналу у фронт-офісі зосередилася на підтримці дистанційних контактів з клієнтами. Крім того, можна позитивно оцінити діяльність керівництва банківських установ, які оперативно організували захист персоналу від прямих контактів із клієнтами, вчасно забезпечили персонал та клієнтів відділень банків захисними масками й дезінфікуючими засобами, а також перевезення працівників від дому до роботи (і у зворотному напрямку) спеціальним транспортом і надання матеріальної допомоги на лікування/оздоровлення.

Аналіз останніх досліджень і наукових публікацій, у яких започатковано вирішення важливої наукової проблеми – дослідження шляхів протистояння банківського сектору країни негативним проявам світової пандемії COVID-19, дав змогу зробити висновок, що у вітчизняній літературі висвітлюються лише окремі аспекти досліджуваного питання. Так, Б. М. Данилишин аналізує сучасні антикризові заходи, націлені на зменшення негативних наслідків проявів пандемії COVID-19 на фінансово-кредитний сектор та економіку країни

загалом [1]. Водночас окремі вчені звернули увагу на загальний вплив світової пандемії на економіку. Ж. М. Довгань обґрунтувала доцільність змін пріоритетних напрямів функціонування банківського сектору під впливом кризи, спричиненої COVID-19, котрі полягають, зокрема, в якісній оцінці кредитного ризику й управління ним, а також обслуговуванні через цифрові канали [2]. Крім того, М. В. Стадник оцінює економічні наслідки від світової пандемії COVID-19: спад зовнішньої торгівлі й зниження світових цін, глобалізація епідемії, девальвація національних валют, банкрутство підприємств. Науковцем зроблено логічний висновок, що в загальному підсумку відбудеться погіршення якості кредитних портфелів банків та їхнього фінансового стану. Нестабільність, зумовлена COVID-19, може навіть спровокувати фінансову кризу. Це не є частиною сценарію ризику, і його можна уникнути, якщо центробанки й уряди прийматимуть необхідні, проактивні, вольові політичні рішення. Є розуміння того, що ці рішення у будь-якому разі мають передбачати цільові фінансові заходи, наприклад, довгострокове рефінансування з боку центральних (національних) банків країн [3].

Незважаючи на публікації з досліджуваної тематики, серед науковців немає єдності у поглядах щодо визначення заходів, які сприятимуть зменшенню негативного впливу світової пандемії COVID-19 на ефективність функціонування вітчизняного банківського сектору та державних банків зокрема, що, на нашу думку, пов'язано не лише з новизною самого явища, а й з його недооцінкою. Однак залишається недостатньо розкритим питання окреслення шляхів подолання COVID-19 на фінансово-кредитну сферу, що й зумовлює актуальність проведеного дослідження.

Мета статті полягає в аналізі наслідків впливу світової пандемії COVID-19 на банківський сектор України та обґрунтуванні перспективних заходів зменшення/нейтралізації цього впливу.

Ще на початку 2020 р. панувала думка, що епідемія швидко закінчиться і відновлення економіки розпочнеться вже у другій половині року. Насправді стрес виявився більш глибоким і тривалим – для абсолютної більшості країн він призвів до суттєвого падіння валового внутрішнього продукту (ВВП). Наприклад, у жовтні 2020 р. МВФ оприлюднив прогноз розвитку світової економіки, де оцінював скорочення ВВП України на 7,2 % у 2020 р., але пізніше відкоригував до –1,5 % [4]. Для порівняння розглянемо динаміку ВВП у країнах Європи за період двох останніх криз 2008–2009 та 2019–2021 рр. (табл. 1).

У таблиці наведено групування країн Європи за великим, середнім і малими розміром ВВП. Представлена динаміка показує, що масштаб економіки не впливає на глибину спаду. Крім того, з проаналізованих даних бачимо, що ступінь зниження ВВП у 2009 р. (глобальна фінансова криза) виявився істотно більшим, ніж у поточному періоді. Отже, можна зробити висновок, що відновлення економіки очікується в усіх країнах (як показує порівняння докризового рівня (2019 р.) з прогнозом на 2021 р.). Зауважимо: дані в табл. 1 наводяться в доларовому еквіваленті, тому їх слід коригувати на девальвацію національних валют. Крім того, для більшої об'єктивності порівняння економічного розвитку країн Європи та перспектив їх виходу з кризи, зумовленої

Таблиця 1
Динаміка валового внутрішнього продукту у країнах світу, млрд дол. США

Група країн	Країна	2008	2009	2009/2008, %	2019	2020 (оцінка)	2020/2019, %	2021 (прогноз)	2021/2019, %
1	Німеччина	3 744,9	3 407,6	-9,0	3 861,6	3 803,0	-1,5	4 319,3	11,9
	Великобританія	2 952,3	2 421,0	-18,0	2 833,3	2 711,0	-4,3	3 124,7	10,3
	Франція	2 930,0	2 698,0	-7,9	2 717,2	2 598,9	-4,4	2 938,3	8,1
	Італія	2 408,4	2 197,5	-8,8	2 005,1	1 884,9	-6,0	2 106,3	5,0
	Іспанія	1 631,7	1 489,9	-8,7	1 393,6	1 278,2	-8,3	1 461,6	4,9
	Росія	1 779,1	1 307,9	-26,5	1 689,3	1 473,6	-12,8	1 710,7	1,3
	Нідерланди	951,8	870,6	-8,5	907,2	909,5	0,3	1 012,6	11,6
	Туреччина	770,8	648,8	-15,8	760,9	719,5	-5,4	794,5	4,4
	Швейцарія	570,1	558,1	-2,1	732,2	747,4	2,1	824,7	12,6
2	Швеція	517,7	436,5	-15,7	531,3	537,6	1,2	625,9	17,8
	Польща	533,6	439,8	-17,6	595,8	594,2	-0,3	642,1	7,8
	Норвегія	462,3	386,2	-16,5	405,5	362,0	-10,7	444,5	9,6
	Австрія	432,0	401,3	-7,1	445,1	428,6	-3,7	481,8	8,2
	Данія	353,4	321,2	-9,1	350,1	352,2	0,6	392,6	12,1
	Греція	352,9	328,2	-7,0	205,3	189,3	-7,8	209,9	2,2
	Ірландія	275,9	236,9	-14,1	398,4	418,7	5,1	476,7	19,7
	Фінляндія	285,7	253,2	-11,4	269,0	270,6	0,6	300,5	11,7
	Португалія	263,4	244,4	-7,2	239,5	231,3	-3,4	257,4	7,5
	Чехія	237,1	207,6	-12,5	250,7	241,5	-3,7	276,1	10,1
	Румунія	214,3	174,1	-18,8	249,7	247,2	-1,0	289,1	15,8
	Україна	181,3	117,1	-35,4	153,9	151,5	-1,5	164,6	7,0
	Угорщина	158,1	130,8	-17,3	163,5	154,6	-5,4	176,5	8,0
	Словаччина	97,2	89,3	-8,1	105,1	104,1	-1,0	117,7	12,0
	Хорватія	70,2	62,6	-10,9	60,8	56,9	-6,3	65,2	7,3

Закінчення табл. 1

Група країн	Країна	2008	2009	2009/2008, %	2019	2020 (оцінка)	2020/2019, %	2021 (прогноз)	2021/2019, %
2	Люксембург	56,1	51,5	-8,1	71,1	73,2	2,9	84,1	18,2
	Словенія	55,8	50,5	-9,4	54,2	52,8	-2,5	59,1	9,1
	Білорусь	62,8	50,9	-19,0	64,4	60,2	-6,5	60,7	-5,7
	Болгарія	54,4	52,0	-4,4	68,6	68,6	0,0	77,8	13,4
3	Литва	48,0	37,5	-22,0	54,6	55,7	1,9	62,2	13,8
	Латвія	35,9	26,4	-26,6	34,1	33,5	-1,7	37,7	10,7
	Кіпр	28,0	26,2	-6,3	25,0	24,0	-4,0	26,5	6,1
	Естонія	24,5	19,8	-19,0	31,5	31,0	-1,5	35,2	11,8
	Ісландія	18,1	13,2	-27,2	24,8	21,7	-12,6	24,2	-2,7
	Боснія і Герцеговина	18,7	17,6	-5,9	20,2	19,4	-4,0	22,0	8,7
	Албанія	12,9	12,0	-6,5	15,3	15,1	-0,8	17,1	12,2
	Мальта	9,1	8,7	-4,4	15,2	14,6	-4,3	16,5	8,3
	Молдова	6,1	5,4	-10,2	12,0	11,5	-3,8	12,0	0,4

Складено за: WorldEconomic Outlook database / IMF. 2021. April. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/April/download-entire-database>.

світовою пандемією COVID-19, доцільним є розрахунок ВВП на одну особу. Такий підхід дасть можливість уникнути хибних висновків та зробити виважені прогнози розвитку країн.

Важливими в частині подолання негативних наслідків впливу пандемії COVID-19 для банківського сектору є політичні заходи, що вживаються урядами всього світу. По-перше, уряди європейських країн надають фірмам та працівникам прямі виплати, аби компенсувати втрачені доходи. Хоча такі заходи безпосередньо не діють на банківський сектор, вони дають змогу позичальникам продовжувати обслуговувати виплати за кредитами. Отже, справляють непрямий позитивний вплив на банки, оскільки дають можливість уникнути втрат і погіршення якості кредитного портфеля. По-друге, існують заходи прямої підтримки, котрі позитивно позначаються на банках, включно з гарантіями позик. Ці гарантії передбачають, що частина (або всі) збитків за позиками, яких зазнано в разі неможливості позичальника сплатити за позикою (через карантинні обмеження), покриватимуться державою.

Водночас розгортання світової пандемії істотно позначилося саме на банківському секторі. Як наголошує Е. Мак-Коул (представник Європейського центрального банку), її вплив ще не повністю реалізований: “Ми пережили одну з найсуворіших рецесій, зафіксованих у першій половині 2020 р.” [5]. За оцінками Європейського центрального банку вплив кризи COVID-19 призвів до падіння ВВП на 6,6 % за підсумками 2020 р. для єврозони [6]. Оскільки державні та інші програми підтримки, такі як прямі трансферти домогосподарствам та підприємствам, мораторії на позики й гарантійні схеми, тільки починаються або завершуються, банки відчують всю міру економічного шоку дещо пізніше.

Щодо ситуації в нашій країні, то за оцінками Національного банку України (далі – НБУ) вплив світової пандемії на доходи банків виявився помірним. Відповідно до офіційних даних НБУ, у 2020 р. банки отримали 41,3 млрд грн чистого прибутку, що на 29 % менше, ніж в аналогічному періоді минулого року [7]. За підсумками 2020 р. із 73 платоспроможних банків 65 були прибутковими та отримали чистий прибуток у загальному обсязі 47,7 млрд грн, що перекирило збитки восьми банків – 6,4 млрд грн. Тож вітчизняні банки досить упевнено та із суттєвим запасом міцності проходять кризу через COVID-19 та пов’язані з нею карантинні обмеження. За очікуваннями фахівців НБУ, на прибуток банків також чинитимуть тиск відрахування до резервів, але він залишатиметься на достатньому рівні для збереження інтересу з боку інвесторів. Основна проблема вітчизняного банківського сектору полягає в тому, що його прибуток дуже концентрований: саме ПриватБанк сформував 61 % усього прибутку (25,3 млрд грн), а п’ять найприбутковіших банків – 89 % прибутку. Крім того, витрати на резерви за кредитами у 2020 р. зросли на 91 % – до 20,8 млрд грн. Зниження бізнес-активності під час карантину та скорочення попиту на кредити й банківські послуги негативно позначилися на процентних та комісійних доходах банків. Однак уже у II півріччі чистий комісійний дохід відновився і загалом за рік збільшився на 5,8 % (переважно завдяки зростанню безготівкових операцій). Чистий процентний дохід зріс на 7 % проти 8 % у 2019 р.

Наведена статистика не розкриває структури доходів банків. За нашими оцінками, приблизно 51 % доходів найбільші (державні) банки отримали за рахунок вкладень в ОВДП, зокрема Укресімбанк – 58 % [8].

На наше переконання, негативні наслідки впливу світової пандемії COVID-19 на банківський сектор України чітко проявляться дещо пізніше, а саме – у другій половині 2021 р. та у 2022 р. Вважаємо, це зумовлено, по-перше, обмеженою в часі здатністю позичальників витримувати прояви фінансової нестабільності та шоку, оскільки, домогосподарства та підприємницький сектор лише на короткий термін можуть зменшити споживання, заощадження та інвестиції. Тож тривалість пандемії понад 12 місяців є підвищеною загрозою для ведення будь-якого бізнесу. По-друге, саме у 2021 р. завершується період відстрочення для погашення боргу за кредитами в рамках реструктуризації. Таким чином, кредитний ризик матеріалізується повною мірою, що призведе до визнання очікуваних збитків і формування резервів банків, а отже, у подальшому зумовить зменшення чистого операційного доходу банків.

На нашу думку, нейтралізації наслідків негативного впливу світової пандемії COVID-19 на соціально-економічний розвиток України сприятиме програма заходів уряду, спрямована на підтримку й стимулювання економіки.

Економіка країни, на наш погляд, має отримати також стимули для зростання сукупного попиту, а не лише сукупної пропозиції. Без цього підприємства не зможуть реалізувати свою продукцію та отримати надходження для обслуговування боргів. Уряд може стимулювати сукупний попит, зокрема, шляхом здійснення державних закупівель, запровадження програм модернізації виробничої та соціальної інфраструктури. Одними із джерел фінансування зазначених заходів на державному рівні можуть стати кошти, перерозподілені через демілітаризацію державного бюджету країни (це можливо у результаті встановлення миру на сході України), а також раціональне й цільове використання коштів стабілізаційного фонду.

Однак на сьогодні можна спостерігати чимало прикладів непослідовності в державній політиці з протидії світовій пандемії COVID-19, зокрема щодо діяльності згаданого фонду. Так, 24 березня 2020 р. Кабінет Міністрів України оголосив про намір створення стабілізаційного фонду на суму 200 млрд грн. При цьому держава не мала накопичень для його фінансування, а кошти було вилучено з інших програм – урядовим відомствам було доручено переглянути свої інвестиційні програми та проекти регіонального розвитку. Такий підхід, безперечно, мав уповільнити економічне зростання. Згодом зазначена сума була істотно скорочена: 13 квітня 2020 р. парламент ухвалив зміни до держбюджету 2020 р., створивши Фонд боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками на суму 64,7 млрд грн [9]. Економії бюджетних коштів було досягнуто за рахунок скорочення витрат: субсидій, місцевих бюджетів, допомоги школам і вчителям, фінансування спортивних програм, видатків на місцеві вибори та перепис населення. Проте згодом стало відомо, що істотну частину коштів фонду спрямовано на ремонт доріг (відповідно до інформації Державної аудиторської служби України), тобто не за цільовим призначенням [10].

Також зауважимо, що погіршилися можливості банків повернути кредити, коли було внесено тимчасові зміни до Кодексу про процедури банкрутства з метою захисту бізнесу від негативного фінансового впливу пандемії COVID-19. Так, 17 жовтня 2020 р. набрав чинності Закон України “Про внесення зміни до Кодексу України з процедур банкрутства щодо недопущення зловживань у сфері банкрутства на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби COVID-19” від 18.06.2020 № 728-IX. Ним встановлено, що на період дії карантину, запровадженого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби COVID-19, та протягом 90 днів з дня скасування карантину не допускається відкриття проваджень у справах про банкрутство боржників – юридичних осіб за заявою кредиторів за вимогами до боржника, що виникли з 12 березня 2020 р.

Крім перерахованих вище заходів, позитивно на соціально-економічну ситуацію в країні впливає запровадження банківськими установами кредитних канікул для домогосподарств та підприємств, тобто особливий пільговий період обслуговування кредитів під час дії карантину, розглядаючи карантин як форс-мажорні обставини. При цьому скористатися реструктуризацією мали право виключно позичальники, котрі зазнали збитків, зумовлених карантинними обмеженнями, і не могли вчасно обслуговувати кредити; ініціатором реструктуризації виступали як позичальники, так і банки; клієнти не мусили з'являтися до відділення банку для оформлення реструктуризації.

Під впливом пандемії COVID-19 уряд розширив державну програму “Доступні кредити 5–7–9%”, до пріоритетів якої належить допомога у виживанні малого й середнього бізнесу під час карантинних обмежень / кризових умов, а також збереженні робочих місць. Крім того, для малого бізнесу оголошено програму підтримки від часткового безробіття для компенсації частини заробітної плати працівників (отримати допомогу можна, подавши документи до Центру зайнятості за місцем реєстрації підприємця – платника ЄСВ).

Щодо визначення міри впливу наслідків світової пандемії COVID-19 на фінансово-кредитні установи, то з точки зору якості активів найбільше постраждали від кризи банки, котрі мають значну концентрацію експозиції до тих секторів економіки, що зазнали серйозних наслідків пандемії. Наприклад, у ЄС до цього переліку входять сектори гостинності, роздрібна торгівля та транспорт, а також певні підгалузі виробництва [11].

Дослідження вітчизняної практики дає змогу зазначити, що держбанки мають досить концентровані кредитні портфелі та потенційно можуть зазнати проблем із погіршенням їхньої якості під впливом світової пандемії. Проаналізуємо якість кредитного портфеля банків України станом на 1 березня 2021 р. за секторами економіки та встановимо частку проблемних кредитів в різних секторах економіки стосовно банківського сектору загалом та державних банків зокрема (табл. 2). Наведені дані свідчать, що останні є не тільки ключовими кредиторами для переважної частини галузей економіки, а й найменш ефективними у плані повернення кредитів (мають більшу частку проблемних кредитів, ніж по банківському сектору загалом, окрім сектору постачання електроенергії/газу). Найуразливішими до наслідків кризи через

Т а б л и ц я 2

**Якість кредитного портфеля банків України за секторами економіки
станом на 1 березня 2021 р., млрд грн**

Сектор економіки	Кредитний портфель	Непрацюючі кредити	Частка проблемних кредитів, %
Сільське господарство	59,16	4,53	8
у тому числі частка державних банків	10,31	2,65	26
Виробництво харчових продуктів	59,29	27,49	46
у тому числі частка державних банків	24,14	18,92	78
Виробництво хімічної продукції	14,61	12,98	89
у тому числі частка державних банків	11,39	11,25	99
Постачання електроенергії, газу	71,14	10,54	15
у тому числі частка державних банків	52,99	4,99	9
Металургійне виробництво	17,81	10,85	61
у тому числі частка державних банків	13,25	8,98	68
Оптова торгівля	141,05	49,50	35
у тому числі частка державних банків	60,23	41,31	69
Будівництво будівель	11,74	8,53	73
у тому числі частка державних банків	8,85	7,79	88
Надання фінансових послуг	11,51	5,88	51
у тому числі частка державних банків	6,46	5,43	84
Операції з нерухомим майном	50,59	25,96	51
у тому числі частка державних банків	28,88	19,01	66
Роздрібна торгівля	116,16	97,47	84
у тому числі частка державних банків	100,71	96,98	96

С к л а д е н о за: Балансові звіти банків. *Наглядова статистика* / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#4>.

пандемію COVID-19 також є банки, що вступили в карантинний період із поганою якістю кредитних портфелів або з підвищеним рівнем проблемних кредитів у галузях економіки, які перебувають у стагнації.

Підкреслимо, що іншим негативним фактором для банків в Україні та Європі є підвищена експозиція за вкладеннями до державного сектору. Програми стимулювання економіки з фіскальними заходами призвели до зменшення надходжень до держбюджету, яке відбулося одночасно зі зростанням соціальних видатків. У подальшому саме це й зумовило потребу в додаткових зовнішніх і внутрішніх запозиченнях. У багатьох європейських банках експозиції за вкладеннями в суверенні облігації до періоду пандемії представляли більше третини загальних активів (на кінець 2019 р.). Така погана диверсифікація може свідчити про відсутність у цих банків альтернативних можливостей для вкладення коштів. У будь-якому разі установи, котрі перебувають у цій позиції, залишаються вразливими до потенційного стресу на внутрішньому ринку державних облігацій.

У контексті ліквідності банківського сектору однозначно оцінити поточну ситуацію видається досить складним завданням. Так, Європейський центральний банк вжив заходів для різкого пом'якшення ризиків фінансування банків, у тому числі шляхом надання нового довгострокового фінансування центро-

банку та спрощення доступу до цього фінансування. Інша проблема ліквідності стосується малих та середніх банків, які великою мірою покладаються на оптове фінансування. Вказана залежність може залишити їх під впливом волатильності на оптових ринках, наприклад, обмеження доступу до фінансування.

Зазначимо, що цілеспрямовані операції Європейського центрального банку з довгострокового рефінансування (Targeted longer-term refinancing operations, TLTRO) під час кризи зуміли запобігти проблемам ліквідності в банківському секторі та заохотили кредитування сектору для економіки. Наприклад, у червневій операції TLTRO III банки-учасники отримали загалом 1,31 трлн євро, що є рекордною сумою в операціях рефінансування Євросистеми. Ці операції залишаються значними, і на аукціоні TLTRO, TLTRO III.7 18 березня 2021 р. близько 330,5 млрд євро було виділено групі кредитних установ Євросистеми [12].

На нашу думку, НБУ застосував досить схожі із загальноєвропейськими заходи з підтримки ліквідності та довгострокового рефінансування банків. Зокрема, у квітні 2021 р. відбулися кількісні тендери з рефінансування банків із термінами: до 84 днів, за результатами якого задоволено заявки шести банків на загальну суму 1010,0 млн грн за процентною ставкою 6,50 % річних; до 1820 днів, за результатами якого задоволено заявки десяти банків на загальну суму 2394,0 млн грн за ставкою 6,50 % річних. Основною формою забезпечення таких кредитів є пакети ОВДП. Розглянемо поточні тенденції рефінансування банків України за перші три місяці 2021 р. (табл. 3) [13].

Аналіз переліку банків, які отримали таке фінансування, показує, що переважно цим джерелом користуються державні та приватні банки з місцевим капіталом, і лише два банки з іноземним капіталом (АП-Банк та БТА Банк). З даних табл. 3 можна простежити доволі суттєвий масштаб операцій рефінансування вітчизняних банків на початку 2021 р. та обмежене коло банків через вимогу до забезпечення. Таке рефінансування суперечливо вплинуло на кредитну активність. Основна проблема полягає в тому, що така підтримка не привела до істотного зростання кредитного портфеля з двох причин. По-перше, кредитування клієнтів залишається дуже ризикованим видом діяльності, навіть з урахуванням високої дохідності. По-друге, альтернативи вкладення в державні цінні папери та депозитні сертифікати Національного

Т а б л и ц я 3

**Рефінансування банків України на строк більше 30 днів у 2021 р.
(на кінець періоду)**

Показник	Січень	Лютий	Березень	Квітень (до 16.04)
Середня сума транзакції, млн грн	396	353	173	191
Кількість угод, од.	23	30	17	21
Загальна сума, млн грн	9 100	10 599	2 934	4 009

Р о з р а х о в а н о та складено за: Кредити надані Національним банком на строк більше 30 календарних днів / Національний банк України. 2021. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/loans-over-30-days>.

банку України приносять більший чистий дохід, з урахуванням менших норм резервування й незначних ризиків дають змогу легше заробити. Тож вкладення в ОВДП не потребують від банку операційних витрат, реклами та розвитку мережі філій.

Щодо світового досвіду, то європейські органи влади з пруденційними повноваженнями прийняли, за координацією з національними та міжнародними органами влади, численні рішення, аби фінансова система могла сприяти подоланню кризи. Таким чином, ці органи переглянули свої керівні принципи щодо буферів капіталу та ліквідності, дозволивши банкам тимчасово працювати нижче регуляторного рівня, встановленого для окремих із цих буферів. Також було схвалено різні рекомендації стосовно обмеження розподілу дивідендів. Крім того, обґрунтовано необхідність урахування екзогенного і, в принципі, тимчасового характеру кризи при застосуванні правил, які передбачають гнучкість, потрібну для розв'язання цієї ситуації. Швидка європейська реформа вимог до капіталу (неформально названа "швидким виправленням") сприяла тим самим цілям у загальному протистоянні пандемії COVID-19.

Під час чергового посиленого карантину НБУ також оперативно вживав заходи щодо зменшення негативних наслідків впливу пандемії на фінансово-кредитну сферу та економіку України загалом. У грудні 2020 р. ухвалено широкий комплекс антикризових заходів, націлених безпосередньо на підтримку банківського сектору та економіки в період із 8 до 24 січня 2021 р. [14]. Банківським установам дозволено здійснювати процедуру реструктуризації без фізичної присутності клієнта у відділенні (використовуючи дистанційні технології), а рішення про неї приймати на підставі фінансової звітності клієнта та обґрунтування зниження його доходів або неможливості (тимчасово) провадити діяльність; для фізичних осіб – оцінки на портфельній основі (окрім іпотечного та автокредитування). Для проведення реструктуризації позичальники – юридичні особи мають надати підтвердження фактів зниження доходів (зупинення роботи). Щодо середнього та великого бізнесу, то до них банківські установи мають застосовувати індивідуальний підхід під час реструктуризації, що враховуватиме не лише дані звітності, а й майбутні перспективи відновлення після кризи.

Проаналізуємо затверджені заходи та їхній вплив на банківський сектор країни детальніше. Так, банки отримали дозвіл не поширювати окремі ознаки дефолту на кредити, які будуть реструктуровані: до 30 квітня 2021 р. (включно) для боржників – фізичних осіб; до 31 травня 2021 р. (включно) – для боржників – юридичних осіб. Окрім того, банкам дозволено: не погіршувати клас позичальника з урахуванням інформації з Кредитного реєстру – до 29 квітня 2021 р.; не проводити переоцінку та перевірку стану заставного майна – до 30 березня 2021 р.; не враховувати під час оцінки боржників – бюджетних установ виконання показників бюджету за 2020 та 2021 рр. – до 4 січня 2023 р. Отже, кредитний ризик не враховується для визначення резервів. Також банки України отримали певне послаблення в частині управління проблемною заборгованістю – банки мають право встановити у стратегії управління проблемними активами цільовий рівень непрацюючих

кредитів на 2021 р. (з урахуванням очікуваних економічних наслідків карантину та обмежень у короткостроковому періоді).

У наведених антикризових заходах належне місце відведено підтримці розвитку відновлюваних джерел енергії. Так, вітчизняним банківським установам дозволено не застосовувати окремі ознаки дефолту для виробників “зеленої” електроенергії, якщо процедуру реструктуризації буде проведено до 30 квітня 2021 р.

Національним банком України приділено увагу регламентації процесу майбутнього відновлення повноцінної діяльності банків. Так, останніх зобов’язано подати плани відновлення діяльності в тестовому режимі не пізніше 1 березня 2021 р. (без включення переліку критичних функцій). При цьому банкам дозволено проводити стрес-тестування із застосуванням лише одного стрес-сценарію, який повинен передбачати тривалий негативний економічний ефект від пандемії.

Тож основна мета проведення реструктуризації під час світової пандемії COVID-19 та жорстких карантинних обмежень в Україні спрямована на пом’якшення впливу проявів кризи на фінансовий стан позичальників, а також на зменшення ризиків втрати банками капіталу. При цьому банки не отримали дозволу на встановлення комісії за реструктуризацію, а сама реструктуризація не повинна погіршувати умови для позичальника та призводити до підвищення ефективної процентної ставки.

Можна підсумувати, що названі антикризові заходи (затверджені постановою Правління Національного банку України “Про затвердження Правил роботи банків України у зв’язку з установленням карантину та запровадженням обмежувальних протиепідемічних заходів із метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби COVID-19 і внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України” від 21.12.2020 № 160), з одного боку, сприяють зменшенню негативних наслідків карантинних обмежень на підприємницький сектор, а з другого – послаблюють захист самих банків від кредитного ризику, а також створюють небезпечну невизначеність щодо відновлення кредитної дисципліни після завершення пандемії COVID-19.

Окрім окреслених заходів, позитивно розцінюємо також той факт, що НБУ не застосовуватиме до банків та банківських груп заходів впливу за порушення вимог до показників капіталу, ліквідності, кредитного ризику до червня 2021 р. (хоча й не допускається порушення нормативів достатності капіталу та ліквідності). Водночас це рішення діятиме, лише якщо порушення виникли через негативний вплив карантинних обмежень.

Щодо буферів капіталу, то їх запровадження було призупинено ще у березні 2020 р. через розгортання пандемії COVID-19. Крім того, НБУ призупинено (на період до останнього календарного дня місяця, в якому завершується дія карантину) проведення всіх видів планових виїзних перевірок вітчизняних банків.

Також банківські установи отримали послаблення в частині нормативу покриття ліквідності LCR (Liquidity Coverage Ratio). Адже НБУ відтерміновано (на два роки) початок запровадження норми щодо врахування в структурі високоліквідних активів у іноземній валюті не більше 80 % залишків на

кореспондентських рахунках у іноземних банках із рейтингом не нижче інвестиційного класу. Ще одне послаблення стосувалося роботи банків з непрофільними активами. Так, через розгортання світової пандемії COVID-19 та жорсткі карантинні обмеження банкам надано більше часу для очищення балансу від активів, які не використовуються при провадженні банківської діяльності. Це рішення стосувалося переважно об'єктів житлової/комерційної нерухомості, які банки отримали на баланс у процесі стягнення заставного майна за кредитами.

Проаналізовані антикризові заходи, які запроваджуються у вітчизняну практику протидії пандемії COVID-19, дають підстави зауважити, що, на решті, потужна фінансова політика допомагає пом'якшити падіння доходів домогосподарств та підприємницького сектору. Адже деякі із зазначених заходів, зокрема, були спрямовані на полегшення або банківського кредитування (у тому числі за допомогою програм державних гарантій), або платежів, котрі виникають унаслідок їх заборгованості – за допомогою мораторію.

На наше переконання, подальше погіршення якості активів українських банків вплине на їхню платоспроможність, оскільки пов'язані з ними резервування поступово поглинатимуть буфери капіталу банків. На сьогодні абсолютна більшість банків в Україні мають достатній рівень адекватності капіталу. Однак запас міцності у певних банків із приватним капіталом дуже низький (табл. 4).

З огляду на помірну кредитну активність банків на ринку подальше погіршення платоспроможності позичальників може призвести до виснаження капіталу банків-кредиторів. Варто також враховувати результати стрес-тестів банків та визначення наглядом потреби в додатковому капіталі.

Так, за підсумками 2020 р. результати стрес-тестів банків не опубліковано, а за 2019 р. негативний капітал за діагностикою мали кілька великих банків: Ощадбанк (–17,1 млрд грн), Укрексімбанк (–9,1 млрд грн), Промінвестбанк (–4,3 млрд грн), Укрсоцбанк (–3,6 млрд грн), Кредит-Дніпро (–2,5 млрд грн),

Т а б л и ц я 4

Банки в Україні з низьким буфером капіталу станом на 1 березня 2021 р.

Найменування банку	Норматив Н2	Норматив Н3
АТ "Універсал Банк"	16,50	8,87
АБ "Південний"	15,08	10,97
АТ "А – БАНК"	14,42	8,94
ПАТ "Банк Восток"	14,07	10,15
АТ "МЕГАБАНК"	12,14	9,37
АТ "Ідея Банк"	19,81	10,72
ПАТ "МТБ БАНК"	14,63	11,79
АТ "Банк Альянс"	14,48	11,55
АТ АКБ "Львів"	13,50	8,45
АТ "КБ "Глобус"	13,95	11,24
ПуАТ "КБ "АКОРДБАНК"	13,96	10,83

Складено за: Балансові звіти банків. *Наглядова статистика* / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#4>.

Мегабанк (–1,8 млрд грн), Сбербанк (–1,7 млрд. грн), Банк інвестицій та заощаджень (–0,9 млрд грн) [15]. Якщо провести порівняння зі станом банків за кордоном, то для європейських банків експерти оцінюють дефіцит капіталу від 60 млрд до 600 млрд євро (залежно від подальшого сценарію розгортання світової пандемії COVID-19) [16]. Національний банк України таких прогнозів для банківської системи не оприлюднював.

У поглядах науковців, державних інституцій та міжнародних організацій стосовно повноцінного посткризового відновлення банківського сектору та економіки країни загалом відсутня єдність щодо строків виходу з кризи, зумовленої карантинними обмеженнями COVID-19 та механізмів, які будуть дієвими та забезпечать подальший соціально-економічний розвиток країн світу. Іноземні вчені наголошують, що міцність та якість постпандемічного відновлення залежать не тільки від кількості доступних кредитів, а й від здатності банків спрямовувати фінансування до стійкішого бізнесу (за допомогою точного управління ризиками й цінової політики) [17]. Водночас вважаємо, що таке перепрофілювання призведе до стагнації непривабливих секторів економіки та посилить галузеві диспропорції.

Можна говорити про виникнення нового феномену – “постковідна економіка”. Для того щоб банки мали можливість ефективно функціонувати у постпандемічному світі (а не лише “виживати”), їм доведеться більш виважено ставитися до обґрунтування бізнес-моделі – тобто здійснити трансформацію своїх бізнес-моделей. На нашу думку, це зумовлено насамперед цифровізацією сервісу, оновленням/осучасненням інформаційних технологій (використанням інноваційних технологічних розробок), оптимізацією мережі філій, зменшенням операційних витрат банків. По-друге, зростаюча конкуренція з боку небанківських установ обмежує маржу прибутковості банків. Для вирішення цієї проблеми банкам доцільно продовжувати скорочення операційних витрат та інтенсивніше застосовувати новітні технології. Тож банки повинні прагнути підвищувати ефективність своєї діяльності через упровадження новітніх інформаційних технологій обробки даних. Це вимагає значних інвестицій, які згодом дадуть змогу банкам покращити їхні бізнес-моделі (вийти на якісно новий рівень планування), одночасно контролюючи свій ризик-апетит.

Слід очікувати, крім того, що одним із наслідків розгортання пандемії COVID-19 буде подальша консолідація у банківському секторі. Консолідація може допомогти банкам повною мірою використовувати можливості економії від масштабу. Це також сприяло б упорядкованому виходу з ринку гравців, які не мають стійкої бізнес-моделі, тим самим сприяючи зменшенню надмірної та нездорової конкуренції [17]. Як визнає голова центрального банку Іспанії, банківський сектор, котрий спочатку був найбільш “здоровим”, платоспроможним та рішучим провідником економічної політики, дозволив поглинути початковий вплив шоку пандемії і допоміг забезпечити продовження надходження кредитів в економіку, тим самим запобігаючи матеріалізації системних ризиків [12].

На підставі викладеного можна зробити такі висновки. У більшості країн світу банківський сектор був досить підготовленим до проявів фінансової

нестабільності та кризи, зумовлених розгортанням світової пандемії COVID-19, а банки здебільшого не зазнали катастрофічного впливу жорстких карантинних обмежень. Тож вплив пандемії не повністю реалізувався у банках, оскільки вони продовжували отримувати вигоди від різних заходів державної підтримки. Крім того, завжди існує певна затримка в часі (наявний часовий проміжок), коли йдеться про знецінення кредитів та ефект заходів.

Крім негативного впливу пандемії, банківський сектор також повинен відреагувати на довгострокові виклики. До таких проблемних факторів можна віднести: кліматичні ризики, нові технологічні розробки та низьку прибутковість діяльності. Отже, банки мають урахувати не лише зростаючі загрози COVID-19, а й поточні фактори впливу для того, аби забезпечити свою стійкість до будь-яких нових ризиків та продовжувати сприяти економічному відновленню.

Разом із високою невизначеністю щодо майбутніх шляхів розгортання світової пандемії COVID-19 та обмеженою доступністю даних це означає, що поки рано виключати дуже важкі сценарії з високим рівнем системного ризику (за яких державне втручання може бути виправданим). Саме тому, на наше переконання, державним діячам та науковцям світу варто планувати заздалегідь і готуватися до найгірших наслідків, щоб запобігти системній банківській кризі на початку її виникнення.

Отже, остаточний вплив кризи, зумовленої світовою пандемією COVID-19, на банківський сектор країн світу залежатиме як від її масштабів та тривалості, так і від ефективності державної економічної політики щодо пом'якшення її впливу на домогосподарства й підприємницький сектор. Саме завдяки далекоглядним міжнародним фінансовим реформам та потужним політичним заходам банківський сектор продемонстрував помітну стійкість і значну здатність поглинати несподівані ризики. На сьогодні, на нашу думку, метою злагодженої, взаємоузгодженої та виваженої державної економічної політики має бути продовження підтримки економіки, розвиток фінансово-кредитної сфери, із вжиттям стимулюючих заходів, котрі мають бути більш конкретними та деталізованими.

Список використаних джерел

1. *Danylyshyn B.* The peculiarities of economic crisis due to COVID-19 pandemic in a developing country: case of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2020. Vol. 18, Iss. 2. P. 13–22. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.18\(2\).2020.02](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.18(2).2020.02).
2. *Довгань Ж.* Виклики банків в умовах пандемії COVID-19. *Інноваційна економіка*. 2021. № 7–8. С. 119–124. URL: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2020.7-8.16>.
3. *Стадник М.* Вплив COVID-19 на світову економіку. *Вісник МСФЗ. Світовий досвід. Українська практика*. 2020. № 3. URL: https://msfz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/FZ002118.
4. World Economic Outlook database / IMF. 2021. April. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/April/download-entire-database>.
5. *McCaul M.* NPL management and the COVID-19 crisis. 2021. 18 March. URL: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/press/speeches/date/2021/html/ssm.sp210318~a0a512f98b.en.html>.

6. The euro area economy co-moved closely with the global economy / ECB. 2021. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/annual/html/ar2020~4960fb81ae.en.html#toc5>.
7. Коронакриза помірно вплинула на доходи банків: прибуток банківської системи у 2020 році становив 41 млрд грн / Національний банк України. 2021. 11 лют. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/koronakriza-pomirno-vplinula-na-dohodi-bankiv-pributok-bankivskoyi-sistemi-u-2020-rotsi-ctanoviv-41-mlrd-grn>.
8. Балансові звіти банків. *Наглядова статистика* / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#4>.
9. Прийнято Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2020 рік” / Верховна Рада України. 2020. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/191881.html>.
10. Інформація щодо використання коштів на заходи по боротьбі з COVID-19 (аналітика) / Державна аудиторська служба України. 2021. 16 лют. URL: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/1055>.
11. COVID-19: the impact on Europe’s smaller banks / ECB. 2020. November 18. URL: https://www.bankingsupervision.europa.eu/press/publications/newsletter/2020/html/ssm.nl201118_1.en.html.
12. *Hernández de Cos P.* The challenges to the banking sector a year after the outbreak of the COVID-19 pandemic. *SUERF Policy Note*. 2021. Iss. 231. URL: <https://www.suerf.org/policynotes/22713/the-challenges-to-the-banking-sector-a-year-after-the-outbreak-of-the-covid-19-pandemic>.
13. Кредити, надані Національним банком на строк більше 30 календарних днів / Національний банк України. 2021. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/loans-over-30-days>.
14. Запроваджено антикризові заходи для підтримки банків та економіки під час посиленого карантину / Національний банк України. 2020. 21 груд. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zaprovadjeno-antikrizovi-zahodi-dlya-pidtrimki-bankiv-ta-ekonomiki-pid-chas-posilenogo-karantinu>.
15. Звіт про стрес-тестування банків у 2019 році / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/diagnostics-of-banks>.
16. Corona and banking – A financial crisis in slow motion? An evaluation of the policy options / A. Boot, E. Carletti, H.-H. Kotz et al. *White Paper*. 2021. No. 79. URL: <https://safe-frankfurt.de/policy-center/policy-publications/policy-publ-detailsview/publicationname/corona-and-banking-a-financial-crisis-in-slow-motion-an-evaluation-of-the-policy-options.html>.
17. *Enria A.* European banks in the post-COVID-19 world. 2021. March 16. URL: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/press/speeches/date/2021/html/ssm.sp210316~55c3332593.en.html>.

References

1. Danylyshyn, B. (2020). The peculiarities of economic crisis due to COVID-19 pandemic in a developing country: case of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 18 (2), 13–22. DOI: 10.21511/ppm.18(2).2020.02.
2. Dovhan, Zh. (2021). Bank challenges in the context of the COVID-19 pandemic. *Innovative Economy*, 7-8, 119–124. DOI: 10.37332/2309-1533.2020.7-8.16 [in Ukrainian].
3. Stadnyk, M. (2021). The impact of COVID-19 on the world economy. *Bulletin of IFRS. World experience. Ukrainian practice*, 3. Retrieved from https://msfz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/FZ002118 [in Ukrainian].

4. IMF. (2021, April). *World Economic Outlook database*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/April/download-entire-database>.
5. McCaul, M. (2021, 18 March). *NPL management and the COVID-19 crisis*. Retrieved from <https://www.bankingsupervision.europa.eu/press/speeches/date/2021/html/ssm.sp210318~a0a512f98b.en.html>.
6. ECB. (2021). *The euro area economy co-moved closely with the global economy*. Retrieved from <https://www.ecb.europa.eu/pub/annual/html/ar2020~4960fb81ae.en.html#toc5>.
7. National Bank of Ukraine. (2021, February 11). *The corona crisis had a moderate impact on banks' incomes: the profit of the banking system in 2020 amounted to UAH 41 billion*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/koronakriza-pomirno-vplinula-na-dohodi-bankiv-pributok-bankivskoyi-sistemi-u-2020-rotsi-ctanoviv-41-mlrd-grn> [in Ukrainian].
8. National Bank of Ukraine. (n. d.). Balance sheets of banks. *Supervisory statistics*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#4> [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). *The Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine" On the State Budget of Ukraine for 2020" was adopted*. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/191881.html> [in Ukrainian].
10. State Audit Service of Ukraine. (2021, February 16). *Information on the use of funds for measures to combat COVID-19 (analytics)*. Retrieved from: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/1055> [in Ukrainian].
11. ECB. (2020, November 18). *COVID-19: the impact on Europe's smaller banks*. Retrieved from https://www.bankingsupervision.europa.eu/press/publications/newsletter/2020/html/ssm.nl201118_1.en.html.
12. Hernández de Cos, P. (2021). The challenges to the banking sector a year after the outbreak of the COVID-19 pandemic. *SUERF Policy Note*, 231. Retrieved from <https://www.suerf.org/policynotes/22713/the-challenges-to-the-banking-sector-a-year-after-the-outbreak-of-the-covid-19-pandemic>.
13. National Bank of Ukraine. (2021). *Loans are provided by the National Bank for a period of more than 30 calendar days*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/markets/loans-over-30-days> [in Ukrainian].
14. National Bank of Ukraine. (2021, December 21). *Anti-crisis measures have been introduced to support banks and the economy during increased quarantine*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zaprovadjeno-antikrizovi-zahodi-dlya-pidtrimki-bankiv-ta-ekonomiki-pid-chas-posilenogo-karantinu> [in Ukrainian].
15. National Bank of Ukraine. (2020). *Report on stress testing of banks in 2019*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/supervision/diagnostics-of-banks>.
16. Boot, A., Carletti, E., Kotz, H.-H., Krahnen, J. P., Pelizzon, L., & Subrahmanyam, M. (2021). *Corona and banking – A financial crisis in slow motion? An evaluation of the policy options*, 79. Retrieved from <https://safe-frankfurt.de/policy-center/policy-publications/policy-publ-detailsview/publicationname/corona-and-banking-a-financial-crisis-in-slow-motion-an-evaluation-of-the-policy-options.html>.
17. Enria, A. (2021, March 16). *European banks in the post-COVID-19 world*. Retrieved from <https://www.bankingsupervision.europa.eu/press/speeches/date/2021/html/ssm.sp210316~55c3332593.en.html>.